

Srednja Evropa v literarnovedni razpravi

Miloš Zelenka

Katedra českého jazyka a literatury, Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích.
zelenka@pf.jcu.cz

Razprava, ki govori o Srednji Evropi kot predmetu literarnih in kulturoloških interpretacij, pokaže, da so za to kulturno in geografsko področje značilni nestalna središča in obrobja, ki se menjujejo, mešanje narodnosti, kultur in verovanj. Poseben način komunikacije je v Srednji Evropi privedel do netradicionalnih izmenjav literarnih vrednot, pa tudi do bojov in konfliktov med umetniškimi tradicijami in poetikami.

Ključne besede: primerjalna literarna veda / Srednja Evropa / srednjeevropska književnost / multietničnost / multikulturnost

V zadnjih dvajsetih letih je tema »Srednje Evrope« postala predmet živahnih interpretacij, ki potekajo predvsem na ravni intelektualnega diskurza, ki je nostalgično obujal multikulturno optiko habsburške monarhije ob koncu 19. stoletja.

Zahtevnost terminologije in semantike v povezavi s študijami Srednje Evrope si je priborila veliko bibliografskih enot, nepregledno množico študij in tekstov, med katerimi se je težko orientirati oziroma iskati interdisciplinarne povezave. Srednja Evropa se je realno spreminjala v času in prostoru, horizontalno in vertikalno. Svoje pojmovanje bodo politiki, ekonomisti, geografi, zgodovinarji ali umetnostni zgodovinarji različno definirali in branili; filologi in muzikologi ali arhitekti se bodo težko strinjali glede vprašanja, katere so splošno veljavne značilnosti ideologemov srednjeevropeljstva, kje se začenjajo in končujejo njihove meje in ali je problem sploh smiselno tako zastaviti v znanstvenem diskurzu. Slovenski literarni teoretik Janko Kos govori o bistvenih razlikah med literarnozgodovinskim, kulturnozgodovinskim in političnim pojmovanjem, ki se praviloma ne ujema z zemljepisnimi mejami srednje Evrope. (Kos 11–26) Kljub tem omejitvam fenomen Srednje Evrope, ki se večinoma manifestira ideološko in politično ter obenem to mejo pogosto presega v smeri kulture, umetnosti, pa tudi sociologije, filozofije, semiotike in sorodnih ved, ostaja vznemirljiv intelektualni konstrukt, ki pripoveduje o izvoru naše identitete in o koreninah evropske civilizacije.

Za Srednjo Evropo kot kulturni in geografski prostor oziroma križišče med Zahodom in Vzhodom je bil vedno značilen spremenljiv položaj nestabilnih središč in obrobij, specifično prepletanje etnosov, kultur in verstev. Teritorialni princip medsebojnega »dotikanja« je privedel v intenzivnejši način komunikacije in izmenjave literarnih vrednot, v globlje razumevanje, pa tudi v njihova navzkrižja in konflikte umetniških tradicij in poetik, norm in konvencij. (Zelenka, »K fenomenu«) Metonimična motivacija te komunikacije, ki izhaja bolj iz sosedskih stikov kot iz genetske sorodnosti jezikov, lahko priključne ne samo proces interkulturalnosti (Miner), ki izhaja iz odprtega horizonta recepcijskega pričakovanja (Jauss), ampak tudi željo postulirati in kodificirati mit literarne enote različnih celot in sistemov, najpogosteje Zahodne Evrope in njenega grško-latinskega civilizacijskega izvora. Hegemonistični in univerzalistični značaj te paradigme, ki se opira na predstavo »velikih«, »razvitih«, »vplivnih« narodnih literatur, so utrjevali zgodovinske modeli zadnjih dveh stoletij, ki so s svojo »etnocentrično ideologijo« sugerirali mit zahodnoevropske literarne enote in njene skupne osnove, pri čemer pa niso upoštevali vrednostne »drugačnosti« t. i. obrobnih literatur in njihovih drugačnih korenin. (Sinopoli)

Oblikovanje Srednje Evrope z njeno multietničnostjo, težavnostjo in prepletanjem državno-pravno-administrativnih, konfesionalnih in kulturnih vidikov, z docela prirojeno, zgodovinsko nastalo strukturno heterogenostjo, se je genetsko sicer razvijalo iz pojmovanja narodne literature in nacionalnih filologij, a je bilo obenem logično usmerjeno k svoji nadnarodni »srednjeevropskosti«, k oblikovanju regionalne identitete, ki presega meje domovine oziroma konkretne države. Srednja Evropa *de facto* v malem prikazuje spor med dvema koncepcijama Evrope: Evrope nacionalnih držav in Evrope regij. Zato interkulturalna primerjalna književnost raziskuje in primerja literarno tvorbo geografskih regij, ki jih obenem razumemo kot literarne ali kulturne areale in ki se ne vežejo na jezikovno-etnične prepreke in politične meje posameznih držav. Podobno slovaški literarni teoretik Dionýz Ďurišin, ki spreminja tloris tradicionalne primerjalne književnosti, uporablja geografijo in geopolitiko za globlje spoznanje evropskega medliterarnega procesa, torej tudi srednjeevropskega literarnega areala. Preko analize ključnih kategorij medliterarne skupnosti (posebne in standardne) in medliterarnega centrizma prihaja do formulacije zakonitosti teorije medliterarnosti, pa tudi do razumevanja pojma svetovna (univerzalna) literatura. (Ďurišin, *Čo; Medziliterárny*)

Refleksije o Srednji Evropi v podobi pretoka idej so pretežno intelektualni konstrukti, ki izražajo politične interese elit in oblastnih struktur, pogosto pa so kot fikcije in moderni miti podvržene manipulacijam z določenim namenom. Literatura oz. leposlovna besedila z umetniškimi

aspiracijami (ambicijami), kot opozarja poljski slavist Adam F. Kola, v tem diskurzu vendarle zavzemajo prevladujoč položaj zaradi svoje recepcijske učinkovitosti: če je kategorija Evrope ob predpostavki, da lahko Srednjo Evropo razumemo kot njeno naravno geopolitično središče in »srce« tega kompleksnega organizma, navidezna pretveza za diagnosticiranje današnje evropske kulture, literatura tu izstopa kot njen »naravni metajezik«.

Terminološko zmedo pri označevanju in razmejitvi Srednje Evrope je mogoče najti tudi med posameznimi srednjeevropskimi državami, ne pa tudi v zahodnem, predvsem anglosaškem zgodovinopisju, ki je srednjeevropski prostor navadno povezovalo z Vzhodno Evropo. V češkem kontekstu so se razprave o srednjeevropojstvu odvijale na osnovi habsburškega mita, izhajale so iz razmišljanja o smislu češke zgodovine, iz refleksij o politični in kulturni usmeritvi malega naroda, ki je postavljen na sredino med dvema močnima državama (npr. F. Palacký), pri čemer se je poudarjalo, da je češka mitska »sredina« obenem kulturno dosti bolj povezana z zahodnoevropskim kulturnim krogom kot z vzhodno, rusko-bizantinsko sfero. Prav s Palackim pa se ni strinjal slovaški narodni buditelj I. Štúr, ki je v svojem v nemščini napisanem delu *Das Slawenthum und die Welt der Zukunft* (1851) prišel do radikalno zaostrenega mnenja: če želijo srednjeevropski slovanski narodi ostati svobodni, se morajo bolj navezati na slovanski Vzhod in ustvariti monarhistično unijo s carsko Rusijo, po veroizpovedi poenoteno s pravoslavno cerkvijo. Štúrov poskus zgodovinsko-filozofske obravnave mesta Slovakov in Slovanov v zgodovini, ki je bil politični manifest in simbolni poziv za prihodnost, je osnoval tradicijo, ki je sicer ležala pri izviru moderne slovaške identitete (Bombík, Žilka), obenem pa je zanimala razumevanje Srednje Evrope kot križišča različnih idejnih vplivov in tokov ter nekoliko enostransko zasukala slovaško vrednostno usmeritev od »materialističnega« Zahoda proti »duhovnozgodovinskemu« Vzhodu.

Na Poljskem se je Srednja Evropa zaradi drugačnega kulturnega in zgodovinskega razvoja pojmovno zlivala z drugimi termini, na primer Srednjevzhodna oziroma Vzhodna Evropa (O. Halecki, P. Wandycz in drugi), Evrazija, Medmorje (območje med Baltikom in Jadranom), kar je izhajalo iz neposrednega zemljepisnega sosedstva z Rusijo oziroma Ukrajino in iz obstoja Rzeczpospolite. (Halecki) V poljskem okolju so bile namreč koncepcije Srednje Evrope modificirana ideja srednjeveške poljske države, v kateri poleg prevladujočih Poljakov živijo še Ukrajinci, Belorusi in Litvanci, in sicer v mirnem sožitju in simbolični zaščiti pred Rusijo, ki so jo razumeli kot del »barbarske« Azije. Pri tem se je kazalo tudi žalovanje za mitsko sarmatsko Poljsko in vpliv krščanskega katolicizma: mesijanska prepričanost o izvoljenosti poljskega naroda, ki je od Boga prejel nalogo, da pred zaostalim Vzhodom varuje civilizacijske vrednote

krščanskega Zahoda. Odtod izhaja motiv mej in »krščanskega zidu« (*antemurale christianis*), ki je močno eksponiran npr. v poljski baročni literaturi. Še H. Sienkiewicz je ob koncu 19. stoletja populariziral federativno ureditev srednjevzhodnih držav (Poljska, Ukrajina, Belorusija in Litva) pod poljskim vodstvom. Poljski zgodovinarji kot S. Wandycz ali J. Kloczowski z različno intenziteto operirajo s pojmom Srednjevzhodne Evrope, pod katerim si predstavljajo področje med Jadranom in Baltikom, ki je že v 10.–11. stoletju spadalo v območje krščanske zahodne (latinske) civilizacije, ta prostor pa se pokriva s češkim, poljskim, pa tudi ogrskim kraljestvom; ta so se konsolidirala do konca 20. stoletja, nato pa postala dominantno območje v srednjeveški srednji Evropi. Srednjevzhodna Evropa v poljski tradiciji tako označuje geopolitični prostor med Nemčijo in Rusijo, ki je kulturno del Zahodne Evrope in drugačna od vrednot evrazijske Rusije, torej spada v srednjeevropski prostor, vendar je bolj pomaknjena proti Vzhodu. Poljski literarni teoretik E. Czaplewicz v zvezi s poljskim dojemanjem Srednje Evrope spomni na mit Kresov, specifičnega območja ob poljsko-ukrajinski meji. Czaplewicz predstavlja multikulturalizem, multietnično naravo in versko toleranco tega območja, ki sinekdohično zastopa Srednjo Evropo v malem, po drugi strani pa Kresy simbolično zastopajo poljsko-ukrajinsko zgodovino, ki je bila pogosto polna vojaških konfliktov, socialnega in verskega pritiska, realiziranega z obeh strani. (Czaplewicz, »Kresy«, *Kresy*)

Na Madžarskem oz. v zgodovinski Dolnji Ogrski je ideja Srednje Evrope ohranjala trajno priljubljenost in je bila v umetniški in strokovni literaturi pogosto izražena: jezikovno izoliran položaj ugrofinske madžarščine med slovansko-germanskim etnikumom je privedel do intenzivnega študija kulturne izločenosti in zato tudi do »posredniške misije« v srednjeevropskem prostoru, tu je delovala predvsem ideja Velike Ogrske, ki obsega tudi Slovaško, ki naj bi služila kot primer sožitja različnih narodov v okviru ogrske države z mejami iz obdobja do leta 1918. Če v madžarskem leposlovju najdemo idealizirano podobo habsburške monarhije predvsem po avstro-ogrski poravnavi leta 1867 in trdno prepričanje, da leto 1918 in poznejši versajski sistem pomeni tragedijo za nadaljnji razvoj Srednje Evrope – ta kliše je v manjši meri preživel do danes –, v literarnovednem diskurzu Madžarom že v medvojnem obdobju pripada simpatično prvenstvo: madžarski komparativisti so v primerjalno literarno vedo vnesli Srednjo Evropo kot znanstveni problem. (Vajda) Na budimpeštanskem mednarodnem literarnozgodovinskem kongresu 1931, katerega glavna tema so postale metode literarne zgodovine in možnosti njihovih interpretacij, je nastopil madžarski romanist Sándor Eckhardt z referatom »Metode in problemi primerjalne književnosti v Srednji Evropi«. Eckhardt

je v duhu vantieghemovskega razlikovanja »littérature comparée« in »littérature générale« (na kongresu je Paul Van Tieghem govoril o trku in komplementarnosti »zgodovinskih« in »estetskih« metod) razumel raziskovanje srednjeevropske književnosti kot primerjalno temo internacionalne literarne teorije, kot logični izraz splošne književnosti, ki označuje analogne razvojne tendence v konkretnem sociokulturnem prostoru ne glede na to, ali se te tendence kažejo preko »vplivov« ali »podobnosti«. Eckhardt je obenem poskusil zamejiti madžarski kulturni prispevek za srednjeevropsko duhovno atmosfero: mestoma poenostavljeno jo je našel v posredniški in izvozni vlogi, v enosmerno realiziranih vplivih, s katerimi je madžarska književnost v habsburški monarhiji delovala na svoje »zaostale« sosede, z izjemo dominantne Avstrije. Srednja Evropa se je tako po Eckhardtovem razumevanju razmejevala na »literarne cone« in vrednostne sfere umetniških vplivov in izposoj, ki so »kot žarki«, kot je to ustrezalo terminologiji vantieghemovske »littérature comparée« pri iskanju binarnih povezav med dvema pojavoma, izhajali predvsem iz dveh središčnih točk: z Dunaja in iz Budimpešte.

Na Eckhardta se je pozneje navezala iniciativna madžarska primerjalna literarna veda, ki je zaradi jezikovne in etnične izjemnosti vedno poskušala sistematično pokazati na srednjeevropske povezave, ki obstajajo ne glede na rasne in geopolitične determinante v konkretnih literarnih oblikah in strukturah (L. Sziklay, G. Hegedüs, G. Kemény, J. Hankiss in drugi). (Vajda) Madžarski publicist židovskega izvora Paul Lendvai metaforično primerja domači etnikum z »najbolj osamljenim narodom« Evrope in njegovo zgodovino označuje z nazivom »tisoč let zmagoslavja v porazih«. Lendvai s tem ne misli samo na izločenost ugrofinske madžarščine, ampak tudi na poseben način, s katerim je ta narod zmožal sprejeti zgodovinske katastrofe in neprijaznost usode.

Za enega od uspešnih poskusov obravnave srednjeevropskega literarnega prostora imamo lahko trizvezkovni projekt urednikov Marcela Cornise-Popa in Johna Neubauerja *History of the Literary Cultures of East-Central Europe: Junctures and Disjunctures in the 19th and 20th Centuries*, ki je nastal na pobudo AILC/ICLA. V osnovi gre za primerjalno zgodovino literatur, pisanih v evropskih jezikih. Kompozicijsko je projekt, ki je osnovan na kritiki tradicionalnih pristopov, tj. na kritiki evropocentrizma in univerzalizma, sestavljen iz uvodnih, preglednih besedil in konkretnih interpretacij izbranih del iz posameznih nacionalnih literatur, pri čemer so metodološke teze zarisane v prvih treh poglavjih. (Valdés, »Preface«) Iz zmede terminološkega kaosa in političnih konotacij, povezanih s pojmi Mitteleuropa (F. Naumann), Srednja Evropa, Vzhodna Evropa in Balkan, so uredniki izbrali nov nevtralni pojem Vzhodna Srednja

Evropa, ki se približuje širšemu razumevanju klasične srednje Evrope in ki obsega prostor od Balkana do Sredozemlja oziroma prostor od Češke do Moldavije. Primerjalni koncept, ki so ga navdihovali francoska šola *Annales*, M. Foucault, hermenevtika, predvsem pa poststrukturalistično razumevanje zgodovine kot plastične naracije in večplastnega besedila v smislu »živega«, »sinergičnega« organizma, se je odpovedal razlagalnemu postopku, uporabljenim kriterijem in periodizaciji, ki se odvija z linearno-teleološke perspektive in časovne navezanosti zgodovinske kontinuitete. Nasprotno pa krmari med formalizmom in kontekstualizacijo kot dvema skrajnostma (Virik), prosto prehaja od socialno-politične zgodovine k literarni topografiji in geografiji, h ključnim literarnozgodovinskim pojmom, kot so žanri, literarne vrste, gibanja, smeri, obdobja, šole, institucije ipd. Srednjevzhodnoevropski kontekst se včasih razume kot specifično postkolonialen. Tötösy de Zepetnek temu območju priznava status kolonializma v letih 1945–1989, vendar govori bolj o drugotni kolonializaciji z uporabo ideoloških, socialnopolitičnih oziroma kulturnih sredstev. Domnevno v Srednji in Vzhodni Evropi kolonialni vpliv Zahoda (predvsem Francije in Anglije) vstopa v bitko z zamirajočo množično kulturo, uvoženo iz Amerike. Ne gre samo za 20. stoletje – posredniška vloga kulturne vrednosti je po Tötösy de Zepetneku imela »samoreferenčni« značaj, bila je posrednik nacionalne identitete in suverenosti, poleg tega je bil trud za oponašanje zahodne kulture razumljen kot integracija, kot vračanje k zgodovinskim koreninam.

Tipološka metoda zgodovinsko-geografskega modeliranja potiska v ozadje poudarek na avtorjih, njihovih življenjepisih in analizah del, uredniki bolj kot razgibano sintezo in celostno sliko sestavljajo iz najrazličnejših zornih kotov in fragmentarnih izjav parcialni in pluralistični diskurz »mikrozgodovine«, ki ima – metaforično rečeno – podobo nekakšnega literarnega pregleda zadnjih dveh stoletij. Iz tega izhaja predvsem zanimanje za medkulturni dialog posameznih literatur, ki bi prek teorije regionalizma razvijal vrednostno nasprotje središča in obrobja. Pozornost se zato usmerja na pogost fenomen emigracije, cenzure, zatirane literature, na kategorijo dvoliterarnosti in dvojezičnosti, na avtorsko večjezičnost, na manjšinske literature oziroma na način »sožitja« in obstoja različnih nacionalnih literatur v eni državi. Pri tej nameri je mogoče opazovati pobude bahtinovskega kulturološkega dialogizma in nekaterih postkolonialnih koncepcij sodobne primerjalne književnosti (Bhabha). Uredniki pravilno kažejo na slovansko-neslovanski značaj Srednje Evrope, na konfliktnost ideologij, lokalno in etnično-jezikovno razdrobljenost tega območja ter na kulturne nacionalizme, ki so povzročili, da kulturna enota Srednje Evrope ni izhajala iz medsebojne komunikacije, temveč iz analognega stališča do

zahodnih središč, kot je bil na primer Pariz. Prednost sociološko-kulturološkega pristopa v splošnem pomeni tudi semantični premik od »čiste« literature k »literarni kulturi« kot kompleksnemu polisistemu literarne komunikacije, vključno z institucijami, ki pri tej komunikaciji sodelujejo. Literarno kulturo kot spomin *sui generis* tako predstavljajo kulturni modeli v medsebojnih besedilnih in zunajbesedilnih odnosih. Kljub nespornemu prispevku, ki ponuja paradokсно doživetje različnosti v kulturni enoti, ostajajo problematični aplikacijski odlomki, tj. posamezne interpretacije del nacionalne literature, ki se oddaljujejo od metodološkega okvira urednikov. V češki literaturi gre npr. za esejistično razlago Haškovega *Švejka* oziroma interpretacijo Hrabalove povesti *Jarmilka*, ki drsita v površinsko esejistiko in ponavljata tradicionalne pristope, ne da bi »strukturno« poskusili vložiti artefakt v srednjeevropske povezave. (Ambros, Mercks)

Pri običajnem publicističnem in politološkem diskurzu lahko modelno z zavestno poenostavitvijo razlikujemo dve konceptiji Srednje Evrope: minimalistično in maksimalistično. (Kontler 10–11) Minimalistična koncepcija ta prostor razume kot poslednji »otok« Zahoda glede na skupne zgodovinske strukture in kulturne vrednote; srednjeevropsko tu postaja elitno civilizacijsko stališče, ki z zahodnoevropsko optiko gleda na razvojno »zaostali« Balkan in Rusijo, tj. na južne in vzhodne dele Evrope. (Dorovský) Minimalistična koncepcija obravnava binarne opozicije, kot o njih govori francoski dekonstrukcijski filozof Jacques Derrida (mi : oni, naše : tuje, civilizacija : barbari), z mitom središča in obrobja, mej in konca Evrope, kar prispeva k dihotomičnemu (dualističnemu) razumevanju Srednje Evrope. Tako jo razume tudi Milan Kundera, ki je sredi 80. let ta prostor definirjal kot specifično regijo malih narodov med Nemčijo in Rusijo, ki kulturno spada na Zahod, politično (od leta 1945) pa se uvršča na Vzhod. Maksimalistična koncepcija dojema Srednjo Evropo predvsem aksiološko, geografski konstrukti so tukaj stranski učinek in sam obstoj sredine Evrope je tako vprašljiv kot nekoč načrtna členitev Evrope na posamezne dele. Evropa, torej tudi njen osrednji del, se profilira kot zbirka zgodovinsko nastalih idej, večinoma povezanih s tradicijo latinskega krščanstva, te ideje pa določajo odnos stare celine kot celote do sosednih celin.

Če se vrnemo k minimalističnemu razumevanju, korenine tega pogleda segajo globoko v srednji vek, ko je Srednja Evropa sovpadala s podonavsko monarhijo, ki se je dokončno izoblikovala v 17. stoletju kot obrambna zveza narodov proti turški nevarnosti (npr. zmaga nad Turki 1683 pri Dunaju); podobno naj bi habsburška monarhija v 19. stoletju preprečevala rusko ekspanzijo na Zahod. Odtod je izvirala bojazen pred razpadom Avstro-Ogrske kot stabilizacijskega faktorja za srednjeevropsko ravnovesje (Palacký). Teoretično je to koncepcijo izrazil pruski militarist Friedrich

Naumann med prvo svetovno vojno kot del nemške vojne propagande, ki se je borila za nastanek srednjeevropske monarhije pod nemško oblastjo. Še ob koncu 20. stoletja je francoski zgodovinar in publicist madžarskega izvora François Fejtö izrazil žalost nad dejstvom, da je razbitje Avstro-Ogrske pomenilo katastrofo za politično zgodovino Srednje Evrope in da posledice »nosimo še danes«. (6) Za Fejtöja je Srednja Evropa »simbol izgubljene priložnosti« (250) predvsem zato, ker je leta 1918 dala prednost nacionalistom, ne pa federalističnemu modelu reševanja medsebojnih političnih odnosov. Čeprav francoski zgodovinar povsem pozablja na naravno pravico do samoodločbe malih slovanskih narodov kot logičen izraz dolgotrajnih zgodovinskih, državotvorno-emancipacijskih procesov v tem prostoru, je relativno natančno razumel več stoletij nastajajoč in v sedanjosti še živ občutek srednjeevropske zavesti, nastale na ozemlju habsburške monarhije, nekakšne Srednje Evrope v malem, ki je predstavljala ekonomsko in administrativno enotno ozemlje z močno urbanizacijo in predvsem resničnim križiščem narodov s pestro kulturo. Avstro-Ogrska je tako utelešala sociokulturni prostor z močno nadnarodno solidarnostjo (pa tudi s sovraštvom), kjer se je oblikoval tip človeka *homo habsburgiensis*, čigar »senzibilnost in mentaliteta sta bili drugačni kot pri velikih narodih Zahoda in Vzhoda: Francozih, Nemcih, Angležih in Rusih«. (n. m.)

Pogosto se razmišljanja o Srednji Evropi v geografski simboliki povezujejo z Donavo kot ločevalnim in povezovalnim elementom. Npr. italijanski germanist Claudio Magris motiv srednjeevropeljstva vidi v odnosu do raziskovanja habsburškega mita, do sakralizacije Donave, ki presega meje Srednje Evrope in jo povezuje z Balkanom in sredozemskim območjem: »Donava, to je nemško-madžarsko-slovansko-romansko-židovska Srednja Evropa, ki stoji v ostrem nasprotju do germanskega Reicha, to je 'hinter-nacionalna' ekumena, to je svet 'za narode'.« (Magris 24–25) Donava kot sveta slovanska reka v vsej svoji dolžini je meja med Evropo in Balkanom. Medtem ko germanski Ren varuje etnično čistost nemštva (spomnimo se na težko mistiko Wagnerjevih oper), Donava pomeni komunikacijo in dialog, z njeno pomočjo so Nemci in Avstrijci v stiku z zahodnimi Slovani, pa tudi z Madžari in južnimi Slovani, in tudi z muslimani in pravoslavno kulturo. Čeprav motiv Donave v povezavi s habsburškim mitom izraža določeno nostalgijo po večnacionalnem kraljestvu in višji srednjeevropski identiteti, obstajajo različni pogledi na vprašanje, do kakšne mere je bila srednjeevropskost reflektirana v samem središču monarhije, v Avstriji. Medtem ko Magris ostaja skeptičen – srednjeevropskosti nima za »pravo konstanto avstrijske zgodovine« (29) –, ruski germanist D. Zatonski govori o donavskem kulturnopolitičnem arealu, v katerem je dominantna Avstrija igrala vlogo mostu, tj. posredniškega člana med nem-

škim Zahodom in slovanskim Vzhodom, oziroma je zasedala položaj varuha zahodnoevropskega prostora; na tem mestu zadošča prosta parafraza pogosto citirane ironične izjave avstrijskega kanclerja Metternicha, da se meja Evrope (razumimo »civilizirane«) končuje pri vratih Dunaja. Kot prikazuje ruska slavistka S. Šerlaimova, ta teorija prezre pomen neposrednih stikov zahodnih slovanskih literatur, ki so v okviru habsburške monarhije ustvarile posebno medliterarno skupnost s kompleksnim konglomeratom notranjih in zunanjih odnosov. Čeprav so avstrijske realije v splošnem pogosto pronicale v tematiko slovanskih, pa tudi madžarskih in romunskih pisateljev, pogosto je šlo za zunanji okvir, je bila odločilna izbira jezika kot določujočega razlikovalnega koda, in tega so slovanski pisatelji od časa narodnega prebujenja večinoma izbirali glede na svoj etnični izvor. Inspirativno znanje lahko črpamo iz jezikoslovnega področja, iz teorije medjezikovnih stikov, oziroma arealov, osnovanih na analizi geografskih vezav tipoloških lastnosti jezikov (tudi strukturno različnih), ki soobstajajo v bližnjem sosedstvu. Mnogi vplivi in stiki obojestransko plemenitijo jezike, obenem pa ohranjajo avtohtonost zgodovinskega razvoja. Moderno jezikoslovje govori npr. o srednjeevropskem jezikovnem arealu, oziroma o širšem donavskem arealu, kjer so se stikali in delovali drug na drugega indoevropski jeziki dveh različnih skupin, germanski in slovanski, z ugrofinsko madžarščino, in opozarja na vzporedne procese, na konvergentne tendence na fonološki in fonetični, pa tudi na morfološki in predvsem leksikalni ravni. (Newerkla)

Če so »minimalistične« konceptije, ki so izhajale iz popravljenega habsburškega ali nemškega modela, izhajale iz omejitve zemljepisnega središča in relativno natančne razmejitve mej in lastnega ozemlja srednje Evrope, je »maksimalistično« razumevanje, ki se je izogibalo določitvi zemljepisnega središča Evrope, Srednjo Evropo istovetilo s samo Evropo: Evropo lahko razumemo ne samo v ožjem, zemljepisnem, ampak tudi v širšem, aksiološkem pomenu: Evropa izstopa ne le kot ozemlje, celina od Atlantika, Severnega morja do Urala in Sredozemlja, ampak predvsem kot »zgodovinsko nastala ideja, /.../ definirana na podlagi vrednot v odnosu do drugih celin« (Čapek 64), tj. kot zavestna prigrasitev k enotnosti v raznovrstnosti, k multicivilizacijski in multikulturni optiki pogleda na svet. Tukaj je najbrž treba iskati odgovor na vprašanje, ali npr. srbska, ukrajinska ali celo romunska literatura s svojimi značilnostmi še spadajo k literaturam srednjeevropskih narodov. Srednjeevropski literarni prostor tako tvori integriran slovanski, germanski (nemški, eventualno avstrijski), deloma pa tudi romanski (severna Italija, Romunija), ugrofinski (Madžarska) in židovski kompleks, nekje povezan z nemško jezikovno kulturo, drugje z drugo, pogosto tudi slovansko (češke dežele, Poljska, Ukrajina), ki navzven nastopa kot

samostojen, enkraten fenomen, po drugi strani pa se deli na svoje komponente, ki jih glede na njihove lastnosti različno definiramo. To velja tudi med Slovani: z definicijo v primerjavi z Germani se v osnovi razlikujejo Čehi, Poljaki in Slovenci, v primerjavi z Madžari Slovaki, Hrvati in na tem področju živeči vzhodni Slovani, z definicijo v primerjavi z vsemi pa Židje.

Prav židovski element pogosto postaja nadomestni simbol Srednje Evrope, ki je domnevno povsod v Evropi, kjer živijo Židje (M. Kundera). Srbski pisatelj Danilo Kiš, ki se glede tega strinja s Kundero, gre še naprej: Židje so v Srednji Evropi vedno utelešali premik in spremembo, bili so vezni člen med malimi evropskimi narodi in so v največji meri prispevali k multikulturnemu značaju tega dela Evrope. Zgodovina Srednje Evrope se je domnevno končala s prisiljenim propadom in izselitvijo Židov, ker njihova tragična usoda zrcali psihično travmo srednjeevropskega intelektualca, ki je bil izkoreninjen iz svoje »rodne« zemlje. Še več, pisatelji židovskega izvora, ki so živeli v Srednji Evropi, npr. F. Kafka, B. Schulz, I. Bashevicz, E. Canetti, G. Konrad, S. Marai in drugi, so bili pogosto obravnavani kot »srednjeevropski« pisatelji. Srednja Evropa pa ni nujno samo židovska, pogosteje se jo povezuje s krščansko tradicijo. Npr. papež Janez Pavel II. je govoril o krščanstvu kot o povezovalni univerzalni vrednosti, ki mora imeti prednost pred gospodarsko-političnim združevanjem Evrope. Prav Srednja Evropa lahko po njegovem mišljenju postane primer medverskega in medkulturnega dialoga ne samo med vernimi, saj je tu »dvoje pljuč Evrope«, kajti tu se harmonično prepletata in medsebojno dopolnjujeta vzhodni (Ciril in Metod) in zahodni latinski obred. (Sowiński)

Srednjeevropski kompleks s svojim spremenljivim položajem nestabilnih središč in obrobja in specifičnim prepletanjem narodnosti, kultur in ver je paradoksalno »obsojen« na spoštovanje kulturne raznolikosti in različnosti, na trajno kritiko ozko etnocentričnega principa. Razmišljanj, ki povezujejo Srednjo Evropo s slovanstvom kot obveznim elementom, kot to oblikuje npr. poljski slavist J. Kornhauser, zato ni mogoče sprejeti brez pridržkov. Čeprav Slovani v Srednji Evropi tvorijo kvantitativno večino, je bila čistost etnične naselitve na tem področju že globoko v srednjem veku zamenjana z jezikovnim, kulturnim, pa tudi političnim prepletanjem t. i. malih narodov. (Hroch) Na srednjeevropskem centrizmu je namreč mogoče predstaviti mnogostopenjskost fenomenov centrizmov, njihov nasprotujoči si značaj. Srednjeevropski centrizem je definiran v razmerju do zahodnoevropskega oziroma nemškega, hkrati pa tudi do Juga in Vzhoda: obenem pa vse elemente obvezno vsebuje v sebi. Sam je torej sestavljen iz tega, kar sam kot celota zanika, proti čemur oblikuje svoja središča. Definiran je s strukturnim premikanjem poudarka na posamezne komponente celote: pri tem postavi v ospredje slovanski element proti vedno

močnejšemu pangermanizmu, obenem se sklicuje na svoje srednjeevrop-
pejstvo, nemštvo, praško nemštvo in židovstvo proti vedno močnejšemu
pritisku slovanskega vzhoda, kaže se kot sicer tudi slovanski, vendar ne
samo slovanski, in če je že tudi slovanski, to pomeni zahodnoslovanski z
intenzivnejšo navezavo na zahodnoevropske literature, kot jo imata vzhod-
na in južnoslovanska književnost. Nenehno pomikanje in notranji premiki
fenomena srednjeevrop-
pejstva so slabost evropskega centrizma, njegovo
dezintegracijsko, šibko mesto. Labilnost, ki deluje razdiralno, je obenem
njegova stabilnost: kar ni trdno in nedvoumno določeno, kar nima trdne
teritorialne, etnične in ideološke podobe, kar je spremenljivo in nejasno,
je tudi zelo težko povsem in brez sledu uničiti. Posamezne komponente
srednjeevropskega centrizma si namreč ne nasprotujejo kot alternativne
vzporednice: divergentno delujejo proti sebi, vendar ne morejo dokončno
zadušiti druga druge. Angleški politolog in publicist T. G. Ash Srednjo
Evropo povzdiguje kot specifičen mikrokozmos med seboj prepletenih
jezikov in etnosov na majhnem prostoru, v katerem »ima vsaka nacionalna
/.../ kultura svoje posebnosti in lepote« in kjer »tudi najmanjši jezik skri-
va majhno, stoletja zorečo razliko načina življenja in mišljenja«. (14)

Srednjeevropske regije oziroma cone so vedno nadnacionalni skupek,
ne zgolj jezikovno-etnično omejena skupnost, odločilni so namreč kul-
turnozgodovinski odnosi, zasidrani v socialnopsihičnem in kolektivnem
spominu. (Wollman 174) Kljub različnosti kultur in kulturnih tradicij so
skupnosti, cone, lahko povezane z enim jezikom (npr. angleščina kot kol-
onialni jezik v anglofoni sferi), medtem ko lahko kulturo, diferencirano
z različnimi jezikovnimi nanosi, poenoti ena državopolitična kultura, s
katero se konkretni etnikumi lahko, ni pa nujno, identificirajo. Jezik, kot
je znano, zato postaja bolj katalizator dezintegracijskih političnih in držav-
nopravnih sprememb kot pa združitveni harmonizacijski dejavnik (npr.
habsburška monarhija v Srednji Evropi). To velja tudi za majhno termi-
nološko razliko med »Srednjo« in »Centralno« Evropo (Central Europe).
Medtem ko prvi pojem, uporabljen v slovanskem kontekstu, odraža sou-
deležbo, ima simboličen značaj, ker je semantično nasičen z zgodovinskim
spominom in obremenjen v kolektivni zavesti včasih tudi z negativnimi
konotacijami, pa pojem »Centralne« Evrope, pogost npr. v anglosaškem
okolju, predstavlja zgolj pogled priče »od zunaj«, ki je s svojo ikoničnostjo
interpretacijsko nevtralen. (*Zentraleuropa*; Le Rider)

Literarna zgodovina včasih govori o t. i. srednjeevropskih pisateljih
oziroma o avtorjih, ki so jezikovno in osebno povezani s tem prostoro-
m in ki v svojih besedilih z izredno intenzivnostjo izražajo ideje srednje-
evropejstva, tako da tematsko priključijo njegovo kulturno atmosfero. Kljub
časovni in umetniški različnosti teh tvorcev je gotovo, da njihova dela

povezuje oziroma karakterizira način nastanka in lokalizacija: zadnje desetletje obstoja Avstro-Ogrske, tj. njen vzporedni kulturni razvoj, ki je preživel razpad monarhije 1918. in se je nepreklicno končal po letu 1930 v njenih najrazličnejših delih, kot so Praga, Krakov, Dunaj, Bratislava, Košice, Budimpešta, Zagreb, Ljubljana itn. (Měšt'an) Čeprav so se srednjeevropske države v političnem življenju ostro narodnostno razlikovale in zavračale kakršne koli oblike skupnega življenja, na kulturni ravni prihaja do pomembne simbioze v vrsti izmov, umetniških gibanj in smeri, in to kljub dejstvu, da ta dela kritično zrcalijo razmerja v Avstro-Ogrski kot »jечи narodov«. S tem je povezano tudi vprašanje, ali obstaja tudi kakšen specifičen srednjeevropski slog. Ali lahko ideje Srednje Evrope zasledujemo na ravni žanrov, poetik in slogov, tj. v samih literarnih strukturah? Kot je prikazal obsežen genološki projekt *Žánrové metamorfózy v středoevropském kontextu* (2003–2006), gre najpogosteje za grotesko, ironijo, satiro ali pa se poudarja razvoj malih gledaliških oblik od začetka 20. stoletja v podobi novega tipa politično-satiričnega kabareta in sploh razmaha netradicionalnih oblik prej šibkejše popularne kulture. Npr. poljski in slovaški teoretiki (E. Kasperski, T. Žilka in dr.) pravilno domnevajo, da je tudi ob koncu 20. stoletja mogoče te oblike raziskovati predvsem v interpoetičnosti artefaktov kot določene nadčasovne kulturne modele in konstante. Ni naključje, da predmet resne raziskave postaja različica srednjeevropskega postmodernizma v groteskno in satirično naravnanih prozah sodobnih poljskih, ukrajinskih, čeških in slovaških pisateljev.

Fenomen t. i. Srednje Evrope gotovo tudi na prelomu 20. in 21. stoletja ostaja predmet stalnega metakritičnega diskurza, ki je večinoma klical po kulturnem ravnotežju med Zahodom in Vzhodom. Za prihodnost nam ostane samo upanje, da bodo razmišljanja o Srednji Evropi ostala realna varianta dialoške koeksistence, primer za tolerantno sožitje in spoštovanje pluralnosti v složnosti, predvsem pa kraj srečevanja in medsebojnega spoznavanja.

OPOMBE

¹ Prim. zb. *Litteraria humanitas XI. Crossroads of Cultures: Central Europe. Kreuzwege der Kulturen: Mitteleuropa. Křižovatky kultury: Střední Evropa. Křižovatky kultury: Srednjaja Evropa*, Brno, 2002. Zb. *Comparative Cultural Studies in Central Europe*, Brno, 2004. Zb. *Postmodernism in Literature and Culture of Central and Eastern Europe*, Katowice, 1996. Zb. *Zentraleuropa. Mitteleuropa. Gemeinsamkeiten und Trennlinien*, Wien, 1996. Zb. *Mitteleuropäische Mythen und Wirklichkeiten. Ausformungen-Bedeutungen – Standortbestimmungen*, Wien, 1996. Zb. *Centrisme interlittéraire des littératures de l'Europe Centrale*, Brno, 1999.

² A. F. Kola se tu sklicuje na referat poljske raziskovalke M. Dąbrowské-Partyka »Literatura jako metajęzyk kultury«, predstavljen na konferenci, organizirani ob petdeseti obletnici ustanovitve slavističnih študijev na poljski Akademiji znanosti 20. septembra. 2004.

³ Sarmati so bili mitski predniki Poljakov, poljski plemiči so od njih izvajali svoj etnični izvor.

⁴ Za ustanovitelja jezikovno-arealne tipologije se navadno navaja ruskega jezikoslovca N. S. Trubeckojja skupaj s češkim strukturalistom ruskega izvora R. O. Jakobsonom. Njun koncept je izhajal iz prepričanja, da jeziki v geografski bližini komunikacijsko vplivajo drug na drugega do te mere, da se lahko njihove strukturne lastnosti razvijajo skupno.

LITERATURA

- Ambros, Veronika. »The Great War as a Monstrous Carnival: Jaroslav Hašek's *Švejk*.« *History of the Literary Cultures of East-Central Europe: Junctures and Disjunctures in the 19th and 20th Centuries*. I. Ur. John Neubauer in Marcel Cornis-Pope. Amsterdam – Philadelphia, 2004. 228–236.
- Ash, Timothy Garton. »Milovat' nielen futbol či upršané dni. Příběh utkaný zo šiestich nití: slobody, mieru, práva, prosperity, rôznosti a solidarity.« *Sme* 15.52 (3. 3. 2007): 14.
- Bhabha, Homi. *The Location of Culture. Nation and Narration*. London – New York: Routledge, 1994.
- Bombík, Svetoslav. »Das Slawenthum... ako Štúrovo odmietnutie Západu.« *Slovanstvo a svet budúcnosti*. Bratislava: Slovenský inštitút medzinárodných štúdií, 1993. 7–22.
- Czaplejewicz, Eugeniusz. »Kresy i Europa.« *Przegląd Humanistyczny* 36.3 (1992): 41–50.
- Czaplejewicz, Eugeniusz in E. Kasperski (ur.). *Kresy w literaturze. Twórcy dwudziestowieczni*. Warszawa, 1996.
- Cornis-Pope, Marcel in Neubauer, John (ur.). *History of the Literary Cultures of East-Central Europe: Junctures and Disjunctures in the 19th and 20th Centuries*. I–III. Amsterdam – Philadelphia, 2004–2007.
- – –. »General introduction.« *History of the Literary Cultures of East-Central Europe: Junctures and Disjunctures in the 19th and 20th Centuries* I. Marcel Cornis-Pope in John Neubauer (ur.). Amsterdam – Philadelphia, 2004. 1–18.
- Čapek, Vratislav. »Podíl historie jako školní disciplíny na výchově k evropanství.« *Česká a polská mládež o sobě. Mladzież polska i czeska o sobie*. Ur. Milan Myška. Ostrava, 1999. 64.
- Dorovský, Ivan. *Balkán a Mediterán*. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, 1997.
- Đurišin, Dionýz. *Čo je to svetová literatúra?* Bratislava: Obzor, 1992.
- – –. *Teória medziliterárneho procesu* I. Bratislava: Veda, 1995.
- Đurišin, Dionýz in dr.: *Osobitné medziliterárne spoločensvá* 1–6. Bratislava, 1987–1992.
- Đurišin, Dionýz in dr.: *Medziliterárny centrizmus stredoeurópskych literatúr*. České Budějovice – Bratislava: Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity, 1998.
- Eckhardt, Sándor. »Méthodes et problèmes de la littérature comparée dans l'Europe Centrale.« *Bulletin of the International Committee of Historical Sciences*. 14. zv. Washington – Paris, 1932. 89–96.
- Fejtő, François. *Rekviem za mrtvou říší. O zkažené Rakouska-Uberska*. Praha, 1998.
- Halecki, Oskar. *Borderlands of Western Civilization. A History of East-Central Europe*. New York: Ronald Press, 1952.
- Hroch, Miroslav. *Evropská národní bnutí v 19. století*. Praha, 1986.
- Jauss, Hans Robert. *Ästhetische Erfahrung und literarische Hermeneutik*. München: Fink Verlag, 1977.
- Kasperski, Edward. »Związki literackie, intertekstualność i literatura powszechna.« Dionýz Đurišin in dr. *Medziliterárny centrizmus stredoeurópskych literatúr*. České Budějovice – Bratislava, 1998. 108–130.

- Kiš, Danilo. *Čas anatomije*. Beograd: Nolit, 1978.
- Kola, Adam F. *Kategorija Evropy we współczesnej literaturze polskiej, czeskiej i chorwackiej (studium funkcjonowania idei w literaturze)*. Toruń, 2006. (Rokopis doktorskiej dysertacji)
- Kontler, László. »Úvahy o symbolické geografii.« *Dějiny Maďarska*. Praha: Lidové noviny, 2001.
- Koprda, Pavol. »Jaussova recepčná estetika a interkulturné centrizmy (Medziliterárna komunikácia je otváranie sa prijímajúceho seba).« *Slovak Review* 8.2 (1999): 153–168.
- Kornhauser, Julian. *Świadomość regionalna i mit odrębności (o stereotypach w literaturze serbskiej i chorwackiej)*. Kraków, 2001.
- Kos, Janko. »Slovenska literatura in Srednja Evropa.« *Slavistična revija* 38.1 (1990): 11–26.
- Kundera, Milan. »Zachod porwany albo tragedia Europy środkowej.« *Zeszyty Literackie* 5 (1984).
- Kurzová, Helena. »Mitteleuropa als Sprachareal.« *Acta Universitatis Carolinae – Philologica* 5, *Germanistica Pragensia* 13 (1996). 57–73.
- Lendvai, Paul. *Tisíc let maďarského národa*. Praha: Academia, 2002.
- Magocsi, Paul Robert. »Geography and Borders.« *History of the Literary Cultures of East-Central Europe: Junctures and Disjunctures in the 19th and 20th Centuries* I. 2004. 19–30.
- Magris, Claudio. »Dunaj, Praha 1992.« *Habsburský mýtus v moderní rakouské literatuře*. Praha, 2001.
- Mercks, Kees. »Censorship: A Case Study of Bohumil Hrabal's *Jarmilka*.« *History of the Literary Cultures of East-Central Europe: Junctures and Disjunctures in the 19th and 20th Centuries* III. Ur. Marcel Cornis-Pope in John Neubauer. Amsterdam – Philadelphia, 2007. 101–111.
- Měšťan, Antonín. »Der mitteleuropäische Raum in den Literaturen mitteleuropas nach 1945.« *Westmitteleuropa – Ostmitteleuropa*. Ur. Winfried Eberhard in dr. München: R. Oldenbourg Verlag, 1992. 369–376.
- Miner, Early. *Comparative Poetics. An Intercultural Essays on Theories of Literature*. Princeton: Princeton University Press, 1990.
- Naumann, Friedrich. *Mitteleuropa*. Berlin, 1915.
- Newerklá, Stefan Michael. »Rozmanitost jazyků a kultur v Rakousku-Uhersku a jejich konvergentní tendence.« *Comparative Cultural Studies in Central Europe*. Ur. Ivo Pospíšil. Brno, 2004. 11–42.
- Pavera, Libor in Ivo Pospíšil (ur.). *Žánrové metamorfózy v střeoevropském kontextu* I. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, 2003.
- Pavera, Libor (ur.). *Žánrové metamorfózy v střeoevropském kontextu* II. *Stabilita a labilita žánrů*. Opava: Slezská univerzita, 2005.
- Pospíšil, Ivo in Libor Pavera (ur.). *Žánrové metamorfózy v střeoevropském kontextu* III. *Žánry živé, mrtvé, revitalizované*. Opava: Slezská univerzita, 2006.
- Le Rider, Jacques. *L'Europe Centrale – L'Idée germanique de Mitteleuropa*. Paris, 1994.
- Valdés, Mario J. »Preface by the General Editor of the Literary Project.« *History of the Literary Cultures of East-Central Europe: Junctures and Disjunctures in the 19th and 20th Centuries* I. Ur. Marcel Cornis-Pope in John Neubauer. Amsterdam – Philadelphia, 2004.
- Virk, Tomo. *Primerjalna književnost na prelomu tisočletja. Kritični pregled*. Ljubljana: ZRC SAZU, 2007.
- Sinopoli, Franca. *Il mito della letteratura europea*. Roma: Meltemi, 1999.
- Sowiński, Sławomir in Radosław Zenderowski: *Europa droga Kościuła. Jan Paweł II o Europie i europejskości*. Wrocław, 2003.
- Šerlaimová, Svetlana. »Slovanské literatúry v kontexte rakúsko-uhorskej štátnosti.« Dionýz Ďurišin in dr. *Osobitné medziliterárne spoločenstvá 5. Slovanské literatúry*. Bratislava: Veda, 1993. 167–179.

- Štúr, Eudovít. *Slovanstvo a svet budúcnosti*. Bratislava: Slovenský inštitút medzinárodných štúdií, 1993. Prevod iz nemščine A. Bžoch. (Eudovít Štúr: *Das slawenthum und die Welt der Zukunft*, Bratislava, 1931).
- Vajda, Györg Mihály. »Dejiny porovnávacieho výskumu literatúry v Maďarsku.« *Dejiny literárnej komparistiky socialistických krajín*. Bratislava: Veda, 1986. 231–259.
- Wandycz, Piotr S. *Střední Evropa v dějinách od středověku do současnosti. Cena svobody*. Praha: Academia, 2002.
- Wollman, Slavomír. »Regiony, zóny a východoeurópska koncepcia.« *Porovnávacia metóda v literárnej vede*. Bratislava: Tatran, 1988.
- Zatonskij, Dmitrij. *Anstrijskaja literatura v XX stoletii*. Moskva: Hudožestvennaja literatura, 1985.
- Zelenka, Miloš. »K fenoménu stredoevropských literatur (stredoevropský literárni prostor a jeho slovenský kontext).« *Literárni veda a slavistika*. Praha: Academia, 2002. 59–79.
- — —. *Střední Evropa v souvislostech literární a symbolické geografie*. Nitra: Fakulta stredoEurópských štúdií Univerzity Konštantína Filozofa, 2008.
- Tötösy de Zepetnek, Steven. *Comparative Literature: Theory, Method, Application*. Amsterdam – Atlanta: Rodopi, 1998.
- — — (ur.). *Comparative Central European Culture*. West Lafayette: Purdue University Press, 2002.
- Žilka, Tibor. »Štúrova koncepcia slovanskej vzájemnosti.« *Utopia w językach, literaturach i kulturach Słowian*. Ur. H. Janaszek-Ivaničková. Katowice, 1997. 51–59.
- — —. *Text a posttext*. Nitra: Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa, 1995.

Central Europe in the Discourse of Literary Scholarship

Keywords: comparative literary studies / Mitteleuropa / Middle-European literatures / multiculturalism / multi-ethnicity

This paper studies different conceptions of Central Europe in the literary and historical discourse of the 20th century. Central Europe is defined in the works of Havel, Kundera, Konrád and others. Central Europe has always been a cultural and geographical crossroads between the East and the West, with shifting centres and peripheries, overlapping ethnic groups, cultures and religions. For simplicity, two conceptions of Central Europe can be distinguished: minimalist and maximalist. The minimalist conception regards Central Europe as part of the West, because of analogous historical structures and cultural values. It partly overlaps the original Habsburg Empire and is opposed to the Balkans and Russia. The maximalist conception applies an axiological approach, regarding Central Europe as a set of historically established ideas, connected with the traditions of Christian civilisation, i.e. it includes the eastern and

southern corners of Europe as well. Central Europe then is geographically identified with the symbolism of the Danube, as both a dividing and unifying feature. According to Kundera, it is the Jewish people who have made the greatest contribution to the multicultural character of Central Europe, which after 1945 was politically aligned with the East, although historically it had been part of the West. The paper also deals with the methodological achievement of the three-volume project of *History of the Literary Cultures of the East-Central Europe: Junctures and Disjunctures in the 19th and 20th Centuries* (2004–2007), edited by Cornis-Pope and J. Neubauer, who favoured culturological-sociological approach, which enabled them to describe the intercultural dialogue of individual literatures. They conceive the Central European area as a cultural and geopolitical entity, which was, due to forcibly propagated hegemonistic ideologies (such as Fascism, Communism, elements of Islam, etc.), heterogeneous, as for ethnicity, language, religion, politics and administration.

April 2009